

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
В. о. ректора Рівненського державного
гуманітарного університету

проф. Роман ПАВЕЛЖКІВ

«23» січня 2025 року

ВИТЯГ
з протоколу № 3
засідання кафедри теорії і методики виховання
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації здобувачки Попової Катерини Віталіївни
на тему: «Полікультурний підхід у змісті підручників із всесвітньої історії
для 7-8 класів (1991–2021 рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
від 23. 01. 2025 р.

Присутні:

головуючий на засіданні – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Пустовіт Г. П.; доктор педагогічних наук, професор, проректор з інноваційної діяльності та міжнародного співробітництва Петренко О. Б.; доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики виховання (за сумісництвом) Кристопчук Т. Є.; кандидати педагогічних наук, доценти: Баліка Л. М.; Ваколюк А. М.; Гудовсек О. А.; Стельмашук Ж. Г.; Ціпан Т. С.; доктор філософії, доцент кафедри теорії і методики виховання Петренко І. Ф.; доктор філософії, старший викладач Поліщук І. В.; старший лаборант Бабяр А. А., здобувачка ступеня PhD кафедри теорії і методики виховання Попова К. В.

Науковий керівник: Гон Максим Мойсейович, доктор політичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету.

Рецензенти:

–Пустовіт Г. П. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

–Ціпан Т. С. – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Тема дослідження затверджена вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 25 листопада 2021 р.).

Дисертаційну роботу виконано у Рівненському державному гуманітарному університеті.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Розгляд дисертаційної роботи Попової Катерини Віталіївни з теми: «Полікультурний підхід у змісті підручників із всесвітньої історії для 7-8 класів (1991–2021 рр.)», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

СЛУХАЛИ:

Попову К.В., здобувачку наукового ступеня, яка виступила з доповіддю на тему: «Полікультурний підхід у змісті підручників із всесвітньої історії для 7-8 класів (1991–2021 рр.)».

ПИТАННЯ ПОСТАВИЛИ: Пустовіт Г. П. д. пед. н., професор; Петренко О. Б. д. пед. н., професор; Ціпан Т. С, к. пед. н., доцент; Баліка Л. М. к. пед. н., доцент; Стельмашук Ж. Г., к. пед. н., доцент; к. пед. н., доцент; Ваколук А. М., к. пед. н., доцент; Гудовсек О. А., к. пед. н., доцент; Петренко І. Ф., доктор філософії, доцент; Поліщук І. В., доктор філософії, старший викладач.

ВИСТУПИЛИ:

Пустовіт Г. П., д. пед. н., професор; Петренко О. Б. д. пед. н., професор; Ціпан Т. С, к. пед. н., доцент; Баліка Л. М., к. пед. н., доцент; Стельмашук Ж. Г., к. пед. н., Бричок С. Б., к. пед. н., доцент; доцент; к. пед. н., доцент; Гудовсек О. А., к. пед. н., доцент; Петренко І. Ф., доктор філософії; Поліщук І. В., доктор філософії.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити такий висновок щодо дисертаційної роботи Попової Катерини Віталіївни з теми: «Полікультурний підхід у змісті підручників із всесвітньої історії для 7-8 класів (1991–2021 рр.)».

ВИСНОВОК.

Актуальність теми дослідження. Полікультурна компетентність (далі – ПКК), сутність якої сьогодні трактується складовою загальнокультурної компетентності, є однією із значимих для підготовки

здобувачів освіти до життєдіяльності в глобалізованому світі. Якісна реалізація цього завдання значною мірою узалежнена від змісту навчальних підручників з різних предметів, і насамперед з всесвітньої історії. Адже, як засіб реалізації змісту освіти, вони відіграють важливу роль у процесі навчання й суттєво впливають на формування світоглядних цінностей зростаючої особистості.

Застосування полікультурного підходу (далі – ПКП) у написанні підручників з історії є відносно новим для України. Адже в перші роки після здобуття нею політичного суверенітету першочерговим завданням трактувалося формування національної школи. Це призвело з-поміж іншого до зосередження уваги на вітчизняній історії, формування її україноцентричного дискурсу. Тим часом шкільний курс всесвітньої історії опинився ніби на манівцях. Ситуативною перепорою в застосуванні нових підходів у підручникотворенні виявився імператив осмислення вітчизняними науковцями тих теоретико-методологічних підходів, які використовували історики та педагоги Заходу.

Євроінтеграційний курс України справив суттєвий вплив на пошук і застосування «західних» методологічних підходів. Концепцією загальної середньої освіти (2001 р.) однією із засад її змісту визначено принцип полікультурності. ПКП став однією зі складових змісту освітньої галузі «Суспільствознавство» першого «Державного стандарту базової і повної середньої освіти» (2004 р.). Хоча в подальші роки в нормативно-правовій базі України відбулося чимало змін, час ухвалення названого документу можна вважати відправною точкою актуалізації завдання підготовки здобувачів освіти до життєдіяльності у світі відмінностей. Цей підхід відповідав положенням Ради Європи: спрямовуючи включення національних історій у загальноєвропейську, вона потрактувала нації спільнотами, котрі синтезували етнічні та культурні взаємовпливи. Рекомендації Кабінету Ради Європи «Про середню освіту» (1999 р.) інтерпретували культурне розмаїття складовою загальнолюдських цінностей.

Застосування ПКП у процесі вивчення вітчизняної та всесвітньої історій актуалізується гетерогенним складом населення України, необхідністю запобігання суперечностей і конфліктів між представниками різних національностей і віросповідань, а також євроінтеграцією нашої держави, яка актуалізує діалог з Інакшими. Відтак, осмислення використання ПКП у підручниках з всесвітньої історії є актуальним педагогічним завданням. Воно включає як критичне осмислення їх текстової частини, ілюстрацій, методичного апарату, так і напрацювання пропозицій щодо їх вдосконалення. Це є передумовою оптимізації навчальних засобів для формування тих компетентностей здобувачів освіти, які сприятимуть їхній гармонійній життєдіяльності в реаліях світу різноманіття.

Зосередження уваги на всесвітній історії 7-8 класів зумовлено двома аргументами. По-перше, історія Середньовіччя та Раннього Нового часу – це період формування соціокультурного простору сучасної євроатлантичної цивілізації, який постав внаслідок християнізації Європи, у тому числі і теренів сучасної України, постання і поширення католицької церкви та виникнення течій протестантизму, котрі поширили свій вплив на терени як сучасних Європи, так і США. По-друге, віковими особливостями здобувачів 7-8 класів, яким властиві тяжіння до самопізнання та сенситивність, котра сприяє пізнанню ними навколишнього світу. Саме цей вік є сприятливим для формування ПКК у здобувачів освіти.

Аналіз наукових праць цих авторів засвідчують, що пріоритетним напрямом в їх осмисленні різних аспектів шкільного курсу історії залишається історія України. Цей факт, як і перехід до інтегрованого курсу історії в Новій українській школі, актуалізує завдання зосередження уваги на застосуванні ПКП у підручниках із всесвітньої історії як знакового засобу забезпечення її навчання.

Осмислення науково-методичної літератури за темою дисертаційного дослідження щодо застосування ПКП в освітньо-виховному процесі закладів загальної середньої освіти дало привід для констатації низки **суперечностей** на:

- соціально-політичному рівні – між євроінтеграційним курсом України та недостатнім рівнем застосування ПКП у процесі навчання історії здобувачами загальної середньої освіти;

- теоретичному: між недостатньою розробкою вітчизняним науковим середовищем теоретичних аспектів використання ПКП, формування ПКК учнів/учениць та імперативом їхньої підготовки до життєдіяльності в сучасному світі відмінностей;

- нормативно-ціннісному: між процесами глобалізації, прагненням нашої держави увійти до складу ЄС та відсутністю дефініції «полікультурна компетентність» у тих нормативно-правових документах України, які регламентують зміст та результати навчання;

- соціально-педагогічному: між орієнтацією викладання суспільних дисциплін із врахуванням досвіду країн західної демократії та домінуванням «канонічної» моделі репрезентації історії в підручниках;

- емпіричному: між декларуванням толерантності як одного із обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній освітній галузі «Державного стандарту базової середньої освіти» та недостатнім відображенням строкатого світу в програмах із всесвітньої історії та, відповідно, підручниках.

Актуальність об'єкт-предметного поля дисертації, з одного боку, наведені вище суперечності, з другого обумовили обрання теми

дисертаційного дослідження «**Полікультурний підхід у змісті підручників із всесвітньої історії для 7-8 класів (1991–2021 рр.)**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі теорії та методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету згідно з науковою темою кафедри «Теоретичні й методичні основи підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності в освітньому просторі НУШ» (державний реєстраційний номер 0123U100075). Тему дисертації затверджено Вченою радою РДГУ (протокол № 11 від 25 листопада 2021 р.).

Формулювання наукового завдання, нове вирішення якого отримано в дисертації. У дисертації здійснено комплексний історико-педагогічний аналіз тенденцій і напрямів розвитку вітчизняного підручникотворення, визначено й схарактеризовано провідні теоретичні і методичні засади представлення полікультурного підходу у змісті підручників з всесвітньої історії для 7-8 класів (1991–2021 рр.) та окреслено можливості використання результатів дослідження в сучасній системі освіти.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що *вперше*:

- здійснено системний історико-педагогічний аналіз методологічних концептів і теоретико-методичних засад становлення і розвитку теорії та практики підручникотворення з шкільної історичної освіти упродовж 1991–2021 років у їх полікультурному вимірі;
- актуалізовано авторські критерії аналізу полікультурного дискурсу у змісті навчальних програм і підручників з всесвітньої історії для 7-8 класів в історичній ретроспективі: виникнення й поширення різних релігій, епіцентри (локальні цивілізації) й ареали їх функціонування; головні постулати найбільш поширених релігій, їхні морально-етичні, ціннісні системи; світогляд та поведінкові стандарти представників різних віросповідань; приклади взаємодії (толерантне співіснування, суперечності й конфлікти) представників різних етноконфесійних спільнот; історико-культурна спадщина недомінуючих груп, представників різних цивілізацій у світі;
- підтверджено авторську гіпотезу про вертикальний (взаємовпливи культур у різних хронологічних вимірах) і горизонтальний (взаємовпливи цивілізацій, держав, культур в одному часовому просторі) ракурси реалізації полікультурного підходу в навчальних програмах і підручниках з всесвітньої історії для 7-8 класів протягом 1991–2021 років;
- визначено сутність і розроблено структурно-логічні схеми формування полікультурного підходу (теоретико-методичні засади,

соціокультурне «портретування» Інакших, форми їх взаємодії в окремих державах / регіонах світу) й полікультурної компетентності здобувачів освіти;
уведено в науковий обіг авторське визначення полікультурного підходу, під яким розуміється процес, що інтегрує здобувачів освіти у культурне розмаїття, вибудоване на морально-етичних доктринах релігій та визначеними ними поведінковими стандартами, з одного боку, та взаємодії (у тому числі запозичення й обмін) представників різних етноконфесійних спільнот, з іншого;

удосконалено: критерії вивчення текстового та позатекстового компонентів підручників з всесвітньої історії, які фіксують етноконфесійну гетерогенність, взаємодію Інакшостей і взаємовпливи культур;

- змістові характеристики структурних компонентів полікультурної компетентності (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного) здобувачів освіти;

набули подальшого розвитку:

- трактування впливу суспільно-політичних (у тому числі – демократизації та євроінтеграційного курсу держави), соціально-економічних і психолого-педагогічних чинників, гуманізації на зміст шкільної історичної освіти у досліджуваній період;

- конкретні пропозиції щодо оптимізації застосування полікультурного підходу в навчальних програмах та підручниках з всесвітньої історії для 7-8-х класів у реаліях сьогодення.

Практичне значення одержаних результатів дослідження.

Основні положення здійсненого комплексного історико-педагогічного аналізу дослідженої проблеми, його висновки можуть використовуватися в моніторингу підручників з історії на предмет застосування в них ПКП, їх впливу на формування ПКК здобувачів освіти. Їх доцільно застосовувати під час написання підручників, у післядипломній педагогічній освіті, в процесі фахової підготовки вчителів історії освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» та в якості Soft Skills майбутніх працівників освіти інших спеціальностей. Результати дослідження можна використати під час написання методичних рекомендацій про формування толерантності та культури миру. Теоретичні положення дисертації можуть бути використані у процесі викладання курсів з педагогіки, історії педагогіки, а також стати основою розробки авторського курсу «Полікультурність у шкільному курсі історії». Результати дослідження також можуть застосовуватися в неформальній освіті.

Упровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в освітньо-виховний процес Рівненського державного

гуманітарного університету (довідка впровадження № 01-12/05 від 10.01.2025), Житомирського державного університету ім. Івана Франка (довідка впровадження № 13/01.25 від 09.01.2025), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка впровадження № 01-12/46 від 16.01.2025), КЗВО «Одеської академії неперервної освіти одеської обласної ради (довідка впровадження № 28 від 22.01.2025), Рівненського ліцею № 19 Рівненської міської ради (довідка впровадження № 15 від 17.01.2025), Рівненського ліцею № 28 Рівненської міської ради (довідка впровадження № 11/01-26/25 від 14.01.2025), Рівненської Малої Академії наук учнівської молоді Рівненської міської ради (довідка впровадження № 12-01-10/25 від 13.01.2025), Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки (довідка впровадження № 59/01-40/25 від 22.01.2025).

Повнота викладення матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок в них автора.

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 13 публікаціях (11 одноосібних), із них 4 відображають основні наукові результати у фахових виданнях України, 5 – апробаційного характеру; 4 – додатково висвітлює наукові результати (з них 1 розділ монографії, XX у зарубіжних наукових періодичних виданнях).

Особистий внесок здобувача. У статті «Пам'ять про Іншого як імператив формування загальнокультурної компетентності індивіда», опублікованій у колективній монографії в співавторстві з М. Гоном, авторкою написано 80 % тексту. У методичному посібнику «Голокост у гебіті Рівне» в співавторстві з М. Гоном, С. Гон, авторкою написано 50 % тексту.

За темою дисертаційної роботи представлені наступні наукові публікації:

Статті у наукових фахових виданнях України

1. **Попова К.** Відображення взаємодії культур та народів у підручниках з всесвітньої історії для 7 класу (1995–2020 рр.). *Педагогічна наука і освіта XXI століття*. 2024. № 3. С. 292–305. URL: <http://surl.li/bkfmxm>

2. **Попова К.** Теоретичні засади реалізації полікультурного підходу в процесі вивчення історії здобувачами загальної середньої освіти. *Інноватика у вихованні*. 2024. Випуск 19. С. 233–241. URL: <http://surl.li/phpkgj>

3. **Попова К.** «Загублені»: Крим та кримські татари у змісті шкільної історичної освіти. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2022. Випуск 14. С. 135–144. URL: <http://surl.li/hbxwqg>

4. **Попова К.** Нормативно-правові акти України про загальноосвітню школу: витоки полікультурної компетентності. *Інноватика у вихованні: збірник наукових праць*. 2022. Випуск 15. С. 330–339. URL: <http://surl.li/qrcgpy>

Опубліковані праці апробаційного характеру

5. **Попова К.** Полікультурний підхід осягнення історії в закладі загальної середньої освіти. *Електронний збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (з онлайн включенням) «Модернізація освіти та соціальної роботи в контексті глобальних викликів»*. Рівне, 2023. С. 133–136. URL: <http://surl.li/rzaphb>

6. **Попова К.** Шкільний курс історії як інструмент колективної пам'яті: досвід України. *Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Політика пам'яті. Досвід Європи для України»*. 17–18 листопада 2023 р., м. Запоріжжя. С. 125–127. URL: <http://surl.li/wfives>

7. **Попова К. В.** Інший у просторах неформальної та формальної освіти: дві стратегії формування полікультурної компетентності. *Збірник Міжнародної наукової конференції «PUBLIC HISTORY. Історія в публічному просторі»* (Київ, 20 травня 2022). Київ, 2022. С. 72–74. URL: <https://surl.li/zgsisj>

8. **Попова К.** Еволюція (не)присутності Кримського півострова у шкільному курсі історії України (1991–2016 рр.). *Наука, освіта, суспільство очима молодих: збірник матеріалів XV Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених*. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2022. С. 65–67. URL: <http://surl.li/bsxizq>

9. **Попова К. В.** Формування загальнокультурної компетентності школярів України як передумова їх гармонійної взаємодії з представниками Іншості. *Збірник наукових праць за матеріалами II міжнародної науково-практичної конференції «Multidisziplinäre forschung: perspektiven, problem und muster»*. Відень, 26 листопада 2021. Том 3. Wien Vinnytsia: List Verlag. in Ullstein Buchverlage GmbH & Europäische Wissenschaftsplattform. 2021. С. 57–59. URL: <http://surl.li/ontlnk>

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

10. **Попова К., Гон М., Гон С.** Голокост у гебіті «Рівне»: методичний посібник. За наук. ред. к. і. н., доц. Наталії Івчик. Рівне: Волинські обереги, 2024. 160 с.

11. **Попова К.** Полікультурність у навчальних програмах з історії для 7–9 класів (1991–2001 рр.). *Modern engineering and innovative technologies*. 2023. Issue 29 / Part 3. Pp. 88–97. URL: <http://surl.li/moqqfa>

12. Гон М., Попова К. Пам'ять про Іншого як імператив формування загальнокультурної компетентності індивіда. *Суспільно-політичні та історичні аспекти розвитку сучасної єврейської громади України: європейський контекст: монографія*. Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 221–242. URL: <http://surl.li/ontlnk>

13. Попова К. Когнітивний та виховний потенціал полікультурної освіти. *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne*. Legnica–Warszawa. 2022. S. 439–452. URL: <https://surl.li/qkocjg>

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження презентовані на наукових конференціях та семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Multidisziplinare forschung: perspektiven, problem und muster» (м. Відень, 2021 р.), «Турбота про розвиток і безпеку дитини – соціально-правові аспекти» (м. Рівне, 2021 р.), «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (м. Рівне, 2021 р.), «Public History» (м. Київ, 2022 р.), «Турбота про розвиток і безпеку дитини – соціально-правові аспекти» (м. Легніца, 2023 р.), «Політика пам'яті досвід Європи для України» (м. Запоріжжя, 2023 р.), «Модернізація освіти та соціальної роботи в контексті глобальних викликів» (м. Рівне, 2023); *всеукраїнських* – «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (м. Рівне, 2022 р.).

Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету протокол № 3 від 23.01.2025 р.

Оцінка мови і стилю викладення матеріалу дисертації. Текст дисертації написаний українською мовою. Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття. Структура дисертації та стиль її подання відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України – побудова логічна. Адекватно використано наукові терміни. У процесі перевірки дисертації за програмою «StrikePlagiarism» визначено, що текст роботи відповідає принципам академічної доброчесності, вимогам МОН України та Положенню про атестацію здобувачів наукового ступеня доктора філософії в Рівненському державному гуманітарному університеті.

Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту. Дисертаційна робота відповідає спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Рекомендація дисертації до захисту.

Дисертаційна робота *Попової Катерини Віталіївни* «Полікультурний підхід у змісті підручників із всесвітньої історії для 7-8 класів (1991–2021 рр.)». є самостійною і завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано здобувачкою особисто за актуальною темою з використанням адекватних методів дослідження. Робота характеризується єдністю змісту, містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачкою досліджень, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувачки в науку та достатньо повно оприлюднені у наукових працях здобувачки.

За своєю актуальністю, науковою новизною отриманих результатів, теоретичним і практичним значенням дисертація відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31.05.2019) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затвердженого Постановою КМУ № 44 від 12.01.2022), та рекомендується до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Результати голосування: одноголосно.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор

Григорій ПУСТОВІТ

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Тетяна ЦШАН

Голова засідання:

доктор педагогічних наук, професор

Григорій ПУСТОВІТ

Секретар:

Алла БАБЯР